

САМУР

№ 8 (373) 2024-йисан 30-ноябрь

Онлайн

1992-йисан январдилай акъатзава
Цийивилер
www.samurpress.net

И ЧИЛ ХАЙИ ДИГЕ Я

КЪИЛИН НАБАТАТДИН БАГЪ

Алай йисан 28-ноябрдиз Бакуда къилин набататдин багъ кардик кутуна. Багъ ачухарунин мярекатда Азербайжан Республикадин Президент Илгъам Алиева, сад лагъай ханум Мегърибан Алиевади ва абурун хизандикай тирбуру иштиракна.

Къилляй-къилди абадвилдин кваллахар тухвана, цийикла тухкълурнавай багъдин чилер 39 гектардилай 45 гектардив агакъарнава. Иниз гъахъдай цийи комплекс тухкълурнава, дуьньядин стандартрив къадай оранжерей, фонтан арадал гъанва. Гъа са вахтунда багъда къецепатан уьлквейрай гъанвай гзаф иер безекдин тарар, валар ва жуьреба-жуьре цуькверни цанва.

Набататдин багъда къуд гъавадин идарадин дарамат эцигнава, цуьквер паталди къилди чимиханаяр тухкълурнава. Яхди элячлун патал 650 метрдин муьгъ эцигнава. Лабиринтдин саягъда тухкълурнавай багъда аялар къугъвадай чехи майданни ава.

Багъда чилин кланик чин гъавизар эцигнава. Инсанрин рикл аладардай, абуруз ял ягъин патал къулай шартлар арадиз гъанвай набататдин багъ маса уьлквейриз чешне яз къалуриз жедай чка я.

ЦИКЪВЕДРА ЧЕМПИОН ХЪАНА

Чи республикадин фадлай вириниз сейли хъанвай лезги дзюдоист Фаргъад Режеблиди (90 кг, категория М8 - 65-69 йис) алай йисан ноябрдин эвелра Америкадин Садхъанвай Штатрин Лас-Вегас шегъерда яшлугурун арада къиле феи чемпионатда 12 лагъай гъилера дуьньядин чемпионвилдин твар къачуна, Азербайжандин пайдах хкажиз туна.

Вичин 65 яшар хъанвай Фаргъада вири акъажунра гъалибвал къазанмишна. Финал генани марагълуди хъана. Чемпионвилдин твар къачун патал адахъ галаз акъажунар авур Аленн Дайеса гъеле са шумуд югъ вилик вич чемпион жеда лагъанай. Ингъе лезги къегъалди адаз ахътин тарс гана хъи, француз дзюдоистдивай са шумуд декъикада ярх хъайи чкадилай къарагъиз хъанач.

Акъажунрин вахтунда Азербайжандин мад къве ветеран тафаватлу хъана. Мардан Къадирлиди (90 кг) къизил, Интикъам Алекперова (100 кг) буьруьнж медаль къачуна. Акъажунра дуьньядин 68 уьлкведай 155 дзюдоистди, Азербайжандай 10 ветеранди иштиракна.

Кцлар райондин Тигъир хур

МЯРЕКАТ ХЪСАНДАКАЗ КЪИЛЕ ФЕНА

Алай йисан ноябрдиз Бакуда тухвай ООН-дин 29 лагъай конференция эхирдалди тешкиллудаказ къиле фена. COP 29-дан мярекатда 200-елай гзаф уьлквейрин векилри иштиракна. Конференцияда ООНдин къилин секретарь Антониу Гутерриша, Европада Советдин къилин секретарь Ален Берседди, COP 28-дан президент Султан бен Агъмед ал-Жабера, цудралди уьлквейрин президентри ва гъукуматрин къилери иштиракна. Султан бен Агъмед ал-Жабера ва маса иштиракчийи COP 29 хъсандиз, мугъманпересвилелди тешкил авунай Азербайжандин Президентдиз ва гъукуматдиз разивал къалурна.

Азербайжан Республикадин Президент Илгъам Алиеван гзаф метлеблу ва марагълу рахунри вири

иштиракчийриз къевелай эсерна. Чи Президентди гъава дегиш хъунихъ авсиятда Азербайжанди къиле тухузвай крарикай, гъялна кланзавай кар алай месэлайрикай гегъеншдиз малумат гана.

Авайвал лугъун хъи, мярекатдиз атанвайбур Бакуда, чи республикада хъсанвилехъ къиле фенвай дегишвилер акуна мягътел хъана. Абур алай вахтунда дуьньяда Азербайжандин роль къвердавай хкаж жезвайдан шагъид хъана. Чи республика дуьньядин къилин тедбирар тухузвай лап хъсан

лай гуьгъуьниз, са гафни авачиз, чи уьлкведи гъава дегиш хъунихъ галаз алакьалу яз мадни чехи крар къиле тухуда. Накъвадин винел къатар хъсанарун, биожуьреба-жуьревал таъминарун, цин вирер арадал гъун патал генани гзаф алахъунар ийида.

Алай вахтунда гъава дегиш хъуни Каспи гуьлуьз генани пара таъсирзава. Самур вацлалай Астара вацлалди гъуьл 200 метр къван къулухъ хъанва. Бязи чкайра Каспи гъатта 300 метр къулухъ хъанвайди винел акъатнава. Бакуда амукъаяр хкуддай тек са завод ава. Амма гъар

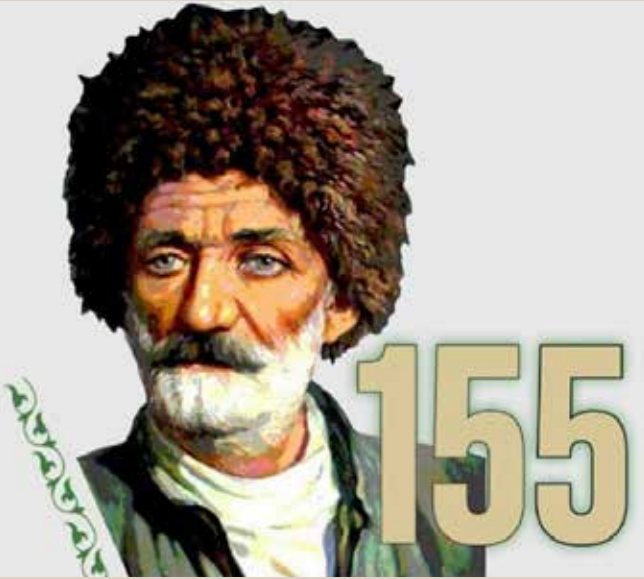

меркезрикай сад тирди вирибуруз чпин вилералди акуна.

Экспертри лугъузвайвал, COP 29 Азербайжан паталди гзаф метлеблу мярекат хъана. И конференцияди-

са районда ихътин завод хъунухъ герек я. Са гафни авачиз, гележегда чи республикади ихътин кар алай месэляяр гъял авун патал генани мукъувай къайгъу чулгува.

ЧИ РИКІ АЛАЙ СУЛЕЙМАН

Алай йисуз миллионралди инсанрин рикера гел тур, 1934-йисуз Максим Горькийди вичиз XX виш йисан Гомер хьтин тIвар гайи лезгийрин чIехи шаир СтIал Сулейманан 155 йисан юбилей кьейд авуна. Гьеле чан аламаз адан тIвар вири СССР-дин эдебиятдин пайдахдиз элкьвенай. Шаирдин эсерар цIудралди кьечепатан чIалариз элкьурнай, ам вири дуьньядиз сейли хьанай.

Шаирди вичин дуьнья дегширайдалай кьулухь адан тIвар рикера амукьдайвал авун патал гьикьван крар кьилиз акьуднай. Магьачкъалада

СтIал Сулейманан тIвар рикь галай багда адан бюст эцигна. 1957-йисуз Бакудин киностудияди СтIал Сулейманан уьмуьрдин рекьиз ва яратмишунриз талукьарнавай, «Мани икI арадал кьезва» тIвар ганвай художественный фильм чIугуна. 1969-йисуз адан тIвар цIеле СССР-дин почтадин марка чапдай акьудна. «Коммунизм» проектдик кваз шаирдин шииррикайни адан чIалариз туькьурнавай манийрикай ибарат тир альбом гьазурна. Дагьустанда СтIал Сулейманан тIвар алай са район

Эдебиятдин рекьяй чIехи агалкьунар кьазанмишай дагьустанвийриз республикадин СтIал Сулейманан тIвар рикь галай гьукьуматдин премия гузва. Адан тIвар цIеле Гьукьуматдин Лезги Драмтеатр, шумудни са кьучеяр ава. Идалай гьейри Ростов-Дон, Киев, Омск, Донецк, Тула, Элиста, Шостке, Волгоград, Новороссийск, Алма-Ата хьтин шегьерра кьучейриз шаирдин тIвар ганва. Астраханда адан тIвар алай гими ава. Са гафуналди, шаир рикера амукьдайвал авун патал гзаф крар кьиле тухванва ва мадни тухузва.

Максим ГОРЬКИЙ:

СтIал Сулеймана заз, анжах са заз ваь, амайбурузни лап гьейран ийидай гьайбатлу эсер авуна. И кIел-кхьин тийижир, амма акьуллу кьуьзю касди, президиумда ацукьна, вичин шиирар туькьуриз гьикI пIуззарар юзуриз кушкьушзавайтIа, заз акунай. Ахпа ада, XX виш йисан Гомера, и шиирар инсан гьейран жедай тегьерда фасагьатлудиз кIелнай. Сулейман

хьтин поэзиядин жавагьирар яратмишиз алакьунар авай инсанар кьуне хуьх.

Михаил ШОЛОХОВ:

Лезги шииратдихь гелкьезвайбуру СтIал Сулейманан поэзиядин дувулар тайинарун, адан шииратдин чIал чирун патал чIехи тир кIвалах тухвана кIанзава...
...СтIал Сулейман халкьди

вичи арадиз гьанвай, Совет гьукьуматдин береда чIехи гьуьрмет кьазанмишнавай халисан халкьдин чIехи шаиррикай тир. Хайи халкьдин мурадар, адан шадвилерни хажалатар шаирди гзаф эсерлу, цийи кIалубдин мани-шиирриз элкьурнай.

Расул ГЪАМЗАТОВ:

Сулейманалди чи дагьлар кьакьан, гьуьлдери хьанва. Ада масабур хьиз

илимдин университетар кьутягьнач, уьмуьрдин университетар кIелна. Ам лап хьсан кар чидай лежбер, кьуьл ва чилин маса няметар гьасилдай устIар тир. Шаирвилин алакьунрин чIехи устадни хьана. За Сулейманан хайи чилиз икрамзава. Чаз Сулейман хьтин инсан гайи кьез баркалла.

ПЕХЪРЕНИ ВИЧ КАТРАЙ КЪАДА

Бязи гьайван вич вичелай Фида, я сабур тийижиз;
Алатна залпан тIишелай,
Итимвал, абур тийижиз.

Чил вегьида кьуру гьуьлуьз,
Са затI текьез вичин гьилиз.
Марфадин яд атай хулиз
Гуьргенни, Санбур тийижиз.

Гьар ахмакьдихь жеда са хух, –
- ГьикI рахада - адав рахух!
Даим вичиз нагьварни мух
Кутадай ахур тийижиз.

Вичин крар хьайла дуьзмиш,
Гьейрибур тежез бегенмиш,
Пин жунгав хьиз хьана кьизмиш,
Вичиз тфенг, тур тийижиз.

Гафунал кIан, я кIукI текьвер,
Сивяй чикIиз гьар пагахь гьер,
РикIиз кIанда виртни дуьдгьвер,
Вичин хуьрек шур тийижиз.

Я гьахь, гьисаб, мизан терез
Течиз, гьейрибурал хуььрез.
Иеси кьей кьуртIи вечрез
Вич ацукьдай кьур тийижиз.

Гьар са пехь вич хьана лачин,
Тежер гьуьрчез хьана кIвачин.
Пуззарар кьазунда вичин,
Сивиз кьадар тIур тийижиз.

КIантIа зарар, кIантIа хийир –
Чидач вичин ийир-тийир.
Гьарда санлай ийиз гьиргьир,
Ахтани айгьур тийижиз.

Дуьнья хьана алаш-булаш,
Сулейманан гьалар яваш,
Юхсулвили ийиз саваш,
Я гьуьрмет, хатур тийижиз.

ДУЬНЯ АЛАШ-БУЛАШ ХЬАНА

Иеси кьин тавур дуьнья,
Вун алаш-булаш хьана хьи.
Зерре кьванни чина гьая
Амачиз, угьраш хьана хьи.

Гьар са пехьрез вичин кака,
Чизамач ам хадай чка,
ХупI бул хьана и винтовка,
Ружадикай лаш хьана хьи.

Ширван ягьайтIа са башкIул,
Агакьайд туш цицIрекай кIул,
Я иеси кьей керекул,

Вазни патрундаш хьана хьи!
“Кецягьмир зак, зун ахья”,
Лугьуз, кьуна гьиле пая,
Ажеб зурба кьемеда я,
Им еке тамаш хьана хьи!

Агьзур кIвалин кьадар авай,
Милляртдал затIар авай,
Тух я лугьуз тIвар-ван авай
Тимдик пара каш хьана хьи.

Иеси кьин тавур Кьафкьаз!
Пуд йис я вун хьана бугьаз,
Сан кьиле са гурцIулар хаз, –
Муьжуьд мам квай кач хьана хьи!

Фагьумзамаз крар бязи,
СакIани рикI тежез рази,
Вич вядесуз хьана кьуьзюь
Сулейманаз яш хьана хьи.

ЛАВГЪА ШАИРДИЗ

Нел ийизва вуна а хьвер,
УькIуьдни верцIид тийижиз?
Авар кавха ийиз кьуьлер,
Жув кьве кIвач кьецIид тийижиз.

Вуч герек я акI хьун лавгъа,
Течирла ваз юртни юргъа.
Жув гьисабиз дуьньяд кавха,
Эркекни дишид тийижиз.

Ийизва на зурба дамах,
КьатIуз тежез жикIи, кьавах.
Юкь алудмир хкажиз чарх,
Екедни бицIид тийижиз.

РикIе аваз еке кьастар,
Жез кIанз гьар са хирен устIар,
Гузва жуваз мугьмандин тIвар,
Ферени кьигьитI тийижиз.

Хабар тушиз, ягьиз кьакьра,
КIан я лув гуз цавай пара.
Акьурмир жув Шагь дагьлара,
Агьадни винид тийижиз.

Гьафил я вун, яргал мирес,
Чара тежез хали, кIерец.
Гьиле кьуна пагахь кIекIецI,
Кьурудни ицIид тийижиз.

Сулейман, чIугвамир азаб
Гуз тежердахь ваз са жаваб,
КIачI-кIачI ханла, гьерен кабаб,
Хуьрекдин шит-кIуьд тийижиз.

ДЕРБЕНТДИН ДЕГЪ ТIВАРАР

Кьафкьаздин виридалайни дегь шегьеррикай тир Дербентдал тарихда шумудни са тIвар хьана. Мугьаммад Аваби Акташиди XVI-XVII виш йисара IX-X йисарин араб ва фарс тарихчийрин эсеррикай, гьакIни а девирдин хроникайрикай менфят кьа-

чуна кхьенвай вичин «Дербентнаме» эсерда кьалурнавайвал, Дербентдиз Дагьустандин халкьари чпин тIварар ганай. Аварри ва даргийри адаз Чулли, Чурул, лезги чIалан группадик акатзавай халкьари Цали лагьанай. Эхиримжиди «цал» хьтин мана гузвай гаф я.

Лезгийри Дербентдиз Кьевардилай гьейри Цални лугьузвай. Чи бубайри шегьердал Цал тIвар Дербентдин кIеледихь галай, Кьафкьазда вичелай чIехиди авачир цал фикирда кьуна эцигнай.

ЛЕЗГИ ШАИРДИН ЧIАЛАР

XII виш йисан автор Насир Хосроуди вичин «Сефернаме» ктабда тIвар кьунвай машгьур лезги философ ва шаир Абу-у-Фадл Халиф ибн Али Лезгидихь философиядиз талукь 6 ктаб ва са шумуд шииррин кIватIал авай. Ада вичин шиирар пуд чIалал – лезги, араб ва фарс чIаларал кхьенай.

XVII-XIX виш йисарин лезги шаир ва ашукьрикай Салигьан, Агьмедан, Кьадиран, Режебан ва Кьурбанан тIварар Азербайжан халкьдин арада гзаф машгьур яз хьана. Гьавилай тIваран авай кхьираг Э.Эбуьлгьесена и сеняткаррин эсерар кIватIнай. Ада кIватIай эсерар 1929-йисуз С. Руьстемани М. Рагьима басма авур «Ашукьар» тIвар алай ктабда гьатна. Гьа и ктабдин 1938-йисуз акьудай чапунани лезги ашукьрин эсерар ава.

Азербайжандин сейли зарийрикай Хуршидбану Натеван, Исмаил бег Кьуткьашинли, Сейид Азим Ширвани, Нежеф бег Везиров, Абдулла

Шаикь, Кьафур Эфенди-заде (Кьантемир) лезги магьалра гзаф йисара яшаммиш хьанай ва абуру чпин са кьадар эсерар инра кхьенай.

Лезги зарийрикай сифте яз Шагь-Эмир Мурарова, Алирза Саидова, Байрам Салимова, Межид Гьажиева, Кьияс Межидова, Якьуб Яралиева ва Буба Гьажикьулиева Азербайжандин машгьур кьелемэглийрикай Жалил Мамедкьулузадедин, Мирзе Ибрагимован, Сабит Рагьманан, Али Веллиеван, Расул Рзадин ва Наби Хазридин эсерар лезги чIалаз элкьурна кIелдайбурув агакьарнай.

КЪИРИЦІ ЧАЛАКАЙ

Алимри лугъузвайвал, алай вахтунда къириці члала 4 агъзур къван асул къириці гафар ама. Будугъ члалав гекъидайла абуру генани гзаф чпин гафар хуьнин къилин себег къирицірихъ пара хуьрер хъун ва и хуьрерин агъалийри лезги члалакай гегъеншдиз менфят къачун я.

П.В. Котляревскийди кхъизвайвал, XIX виш йисан къвед лагъай паюна къирицівийри лезгийрин Муьшкьюр магъалдин чилерал 61 уба арадал гъанай. И убайра 6137 кас яшамаш жезвай (**Килиг: 1) Котляревский П.В. Экономический быт государственных крестьян Северной части Кубинского уезда. Материалы., т. II, ч. II Тифлис, 1886; 2) Сборник сведений о Кавказе. Т. V. Тифлис, 1879).**

XX виш йисан юкъвара къириці члалав 6000 кас рахазвайгъа, гила абурун къадар тлимил хъанва (**Килиг: Саадиев Ш.М. Кърызский язык // Языки народов СССР. Т. IV. М., 1967, ч. 627).**

1926-йисал къведалди къирицілар садрани къилди этнос хъиз сиягъдиз къачунвач. Гъа йисуз абурун къадар 2600 кас тирди къалурнава (**Килиг: Всесоюзная перепись населения 1926 года. Краткие итоги. Тифлис, 1928, ч. 9).** П.В.Котляревскийди адалай 40 йис вилик къирицірин хуьрера 6137 кас авайди къалурнай. Чпин къадар 3537 кас тлимиларай къирицірин твар гуьгъуьнин йисара сиягъра амуькнач ва абур вирина азербайжанвиар хъиз сиягъдиз къачуна. Гъа члалавай гзаф къириці хуьрерин агъалияр хайи члал туна, азербайжан члалал рахаз гагъумна.

Ихътин делилри бязи авторар къирицілар лезги халкъарикай туш лугъудай къалп хиялрал гъана. Сифте яз 1927-йисуз Малик Мамедзадеди къирицілар арабикайни чувудрикай арадиз атанвай халкъ я лагъана (**Килиг: Malik Məmmədzadə. Quba qəzasında yaşayan xalqların müxtəsər tarixi. "Maarif işçisi" jurnalı, № 5, 1927).**

Гила къирицілар лезги халкъарикай хкудиз алахъзавай маса авторарни арадиз атанва. Ихътин ксариз тарихдин ва члалан делилралди жаваб гана кланзава. Тарихдин чешмейра къалурнавайвал, будугъар, хиналугъар, жекар, эликар, гъапутар хъиз, къириціларни лезгийр я ва абур вири виликан виш йисара лезгидалди рахазвай (**Килиг: Гербер Г.И. Описание стран и народов вдоль западного берега Каспийского моря. 1728 г. - История, география и этнография Дагестана. М., 1958, ч. 80).**

Члалан делилрал гъалтайла, гъеле сифте яз XIX асирдин эхирра ва XX асирдин эвелра къириці члалакай малуматар гайи машгъур алимар А.Дирра ва Р.Эркерта къириці члал лезги члаларин группадик акатзавач лагъанвач. Алатай виш йисарин юкъвара сифте яз и члал илимдин рекъай чириз эгечдай, къириці члалай филологиядин илимрин кандидатвилин ва докторвилин диссертацияр хвейи машгъур лезги алим Шемседдин Саадиева ва къириціви алим Вели Хидирова чпин илимдин къвалахра къириці члал лезги члалан группадик акатзавайди мад гъилера субутна (**Килиг: Саадиев Ш.М. Кърызский язык // Языки народов СССР. Т. IV. М., 1967; Саадиев Ш.М. Склонение имен существительных в кърызском языке. Канд. диссертация, М., 1953; Хидиров В.С. Основные грамматические категории глагола в кърызском языке (в сравнении с соответствующими категориями глаголов в лезгинском и хиналугском языках). Канд. диссертация. М., 1963).**

Члалан илимди фадлай субутнавай месэла гила масакла къелемдиз гуз алахъзавай

ксариз бязи вакъайрикай менфят къачуз кланзава. Малум тирвал, советрин девирда маса лезги члалар хъиз, къириці члалан къилелни члехи мусибатар атана. И члал маса члаларай, иллаки азербайжан члалай гзафни-гзаф гафар къачуз мажбур хъана. Гъа и кар себег яз члала вишералди асул къириці гафар амуькнач ва бязи ксари къириці члал маса члал хъиз къелемдиз гуз алахъна.

Гъа инал лугъун хъи, къириці члал лезги члалан группадик акатзавайди винидихъ тварар къур алимрилай алатайла алай девирдин къецепатан улкъвейрин алимрини, месела, урусрин алимрикай Г.А.Климова, М.Е.Алексеева, французрин алим Ж.Отъеди ва масабурни чпин илимдин къвалахра бинелудаказ тестикъарнава.

Урусрин машгъур члалан алим Г.А.Климова икI кхъенва: «Къибледа авай, вичик акатзавай члаларал гъалтайла романский члаларин группадилар артух тир хъин лезги члаларин группадик генани гегъенш чка къазва. И группадик цлуд члал акатзавач: лезги, табасаран, агъул, рутул, цлахур, будугъ, къириці, удин, хиналугъ ва арчи члалар» (**Г.А.Климов. Кавказские языки. М., 1965, ч. 17).** Алимди гъа са вахтунда генетикадин жигъетдай и члалар генани мукъва тирди, абурун диде члал лезги члал тирди къилди къейд ийизва.

Ж.Отъеди къириці члалай хвейи кандидатвилин диссертацияда къириці члал лезги члаларин группадик акатзавай члехи члаларикай тирди къалурнава. Гъайиф хъи, къириці члалахъ икъван гагъди махсус гъарфарган авач ва ам кхъинрин члал туш.

Члалан материал къирицілар лезги халкъарикай тирди субутзавай виридалайни къетген, асул кар алай делил я. Гъа и фикир асасдиз къачуна лезги ва къириці члаларин умуми лексикадик акатзавай, яни и члалара гъа сад хътин манада менфят къачузвай гафариз вил вегъен. И гафар чна 2007-йисуз вич къириціви тир члалан алим, филологиядин илимрин кандидат, Бакудин Славян Университетдин доцент Вели Хидировахъ галаз санал къелемдиз къачунай. Гуьгъуьнлай 300 къван ихътин къириці гафар и цларарин автордин 2008-йисуз чапдай акъудай «Лезги члалар» монографияда гъатнай. Санлай къачуртла, а члавуз В.Хидирова лагъайвал, къириці члала лезги ва къириці члаларин умуми лексикадик талукъ 600-елай гзаф гафар хъунухъ герек я.

Афар, алух, ам, ахмур, балкан, бармак, верх, ветл, вун, гаф, гардан, жиди, жум, йис, йиф, квак, къад, къайи, къе, къуьл, къацл, къеч, къул, къушкъун, клан, клан, клетл, клитл, клукл, марк, мез, мичл, мичли, нарат, нака, пара, пару, тил, руг, рук, рух, сад, сафра, сив, сумаг, тум, тларам, фу, халу, харт, хизан, цил, чин, чуклул, члагъ, чичл, шагъвар, шалам, шарабан, шурва хътин вишералди лезги гафарикай чна хъиз къирицівийрини гъа са манада менфят къачузва (**Килиг: Муьзеффер Меликмамедов. Лезги члалар. Баку, 2008. Ч. 352-360).**

В.Хидирова гъакIни къириці члалаз маса члаларай, иллаки азербайжан члалай гзаф гафар атанвайди ва и процесс къени давам жезвайди къейд авунай. Гъеле адалай са шумуд йис вилик и фикирдал атай лезги алим, филологиядин илимрин доктор Шемседдин Саадиева кхъенвай: «Къириці члалан лексика лезги члаларин группадик лексикадик акатзава. Идахъ галаз санал, маса мукъва члалара хъиз, къириці члалан лексикадани араб, фарс, туьрк члалай атай гафари хейлин чка къазва. И члала гъакIни тат члалай атай гафар дуьшуьш жезва. Им са мус ятIани са къадар тат агъалияр къ-

ирицівийрик акахъунин нетижа я жеди. Къириці члала виридалайни пара гафар къачузвай чешме азербайжан члал я» (**Саадиев Ш.М. Кърызский язык. В кн.: Языки Дагестана. Махачкала – Москва, 2000. Ч. 511).**

Гъакъикъатдани икI я. Эхиримжи 50-60 йисуз къириці члалаз азербайжан члалай лап пара гафар атанва. Азербайжан члалан гафари къириці члалан къайдадин числителнияр, союзар ва наречияр авайвал арадай акъуднава. Гъавилай къирицівийри алай вахтунда къайдадин числителнияр анжах азербайжан члалалди лугъузва. Месела: биринджи (сад лагъай), икинджи (къвед лагъай), учуьнджюь (туд лагъай), дурьдурьджюь (къуд лагъай), бешинджи (вад лагъай), алтынджи (ругуд лагъай) ва икI мад.

Гъа инал лугъун хъи, азербайжан члалай гафар къачун себег яз къириці члала эхиримжи 60 йисуз лезги члалан куьгъне къатариз талукъ цлудралди гафарни кваларнава. Мисал яз ахъа, вак, ван, къав, къезил, къенер, кланчл, патлахъ, турар, ракъ, чар, чам, члав, чул, чиж, хъел, хъел, цуьк, цлар, экв, тлимил ва маса гафар къалуриз жедя.

Алай вахтунда будугъ члала хъиз, къириці члалани асул къириці члалан гафар тлимил туькIуьр жезва. Цийи гафар арадал гъизвай суффиксикай -чи, -ваьл // иваьл, -лавагъ, -сузаь гила бегъерсуз хъанва. Абурукай анжах маса члаларай атанвай гафарикай цийибур туькIуьрдайла кериз-цларуз менфят къачузва: *наьхирчи, адмиваьл, чьтинваьл, абурсузаь* ва икI мад.

Къириці члалан гафарикай цийи гафар ва гафарин формаьр арадиз гъизвай асул къириці суффиксрин бегъерлувал квахънавайвилай маса члаларай гафар къачун адетдин кадриз элкъвенва. Къачунвай гафари къириці члалан 60-65 процент тешкилзава. Гъайиф къведай кар ам я хъи, жегъилриз гзафни-гзаф асул къириці гафар чизмач. И гафарикай са къадарбуру анжах куьзуьбурун меце ама. В.Хидирова къейд авурвал, асул къириці члалан фонд туькIуьрнавай лексемрин члехи пай амач ва абур арадал хкун мумкин туш.

Авайвал лагъайтIа, советрин девирда гайи басрухар, къадардиз тлимил халкъарин члалар кваз такъун, ассимиляция себег яз къириці члала хъиз, будугъ, хиналугъ, цлахур, арчи члаларани члалан фонд туькIуьрзавай асул лексемрин члехи пай арадай акъатна. И кар къени давам жезва ва а члалар аморф члалариз элкъвез, къвердавай чпин диде члал тир лезги члалавай генани пара къакъатзава. Машгъур этнограф Л.Лаврова вичин «Этнография Кавказа» ктабда гъахълу яз маса члалари табасаран члал арадай акъудзавайди къейд авунай. Амма лезги члала табасаран члал арадай акъатиз тунач. Тарихчи М.М.Ихилова кхъейвал, чпин диде члал – лезги члал хвеначиртIа, табасаранар мадни пара ассимиляция хъунухъ мумкин тир. Лезги члал абур патал къалхан хъана.

Гъайиф хъи, Азербайжанда лезги члалавай маса лезги члалар патал яръгалди къалхандин роль къугъваз хъанач. Вучиз лагъайтIа ина Совет гъукуматди лезги члалаз генани пара басрух гана ва и кар себег яз 20-далай гзаф лезги хуьрер диде члалал рахазмач. Хайи члалан къайгъу чуьгун тавуртIа, ам хуьз, вилик туьхуз алахъ тавуртIа, XXI виш йисан эхирдалди къириці ва будугъ члаларин тварар дуьньядин члаларин сиягъда амуькдач.

Муьзеффер МЕЛИКМАМЕДОВ

КВЕЗ ЧИДАНИ?

• Къафкъаздин дагълар 28 миллион йис инлай вилик арадал атанва. И дагълар гъар йисуз 1,5 сантиметрдин хкаж жезва.

• Дагъустандиз дагъларин уьлкве лугъузватIани, адан чилерин анжах 39,9 процент дагълар я. Чилерин 43 процент дуьзенлухрикай ибарат я.

• 1545-йисуз Ахцегъай тир, вичин тIвар гъеле малум тушир алимди «Анвар» тIвар алай диндин къанунрин кIватIалдин чешне басма авунай.

• 1614-йисуз Къуьчуьр Мегъарам эфендиди гзаф иер хатIаралди 500 чарчикай ибарат тир Къуръандин баянар гудай гафарган туькIуьрнай.

• 1680-йисуз Дагъустандин гилан Хив райондин Зардагъ хуьруьн эгъли Рабаданан хва Гъасана Саадидин эсерар лезги члалаз элкъуьрнай.

• 1712-йисуз Ахцегъ Гъашима Гъазалидин философиядин эсерриз баянар ганвай ктаб кхъенай.

• 1762-йисуз Мегъамедан хва Мегъамед Куьревиди «Вафия шарх шафия» тIвар алай арабрин грамматикадин ктаб туьхкIуьрнай.

• Арабрин къадим ктабра лезгийр къакъан буйдин, акунар авай, къуватлу ва сагълам инсанар тирди къейд авунва. Ана кхъенва: «Маса халкъарилай тафаватлу яз лезгийри пара яшамашда. Идан себег ам я хъи, абуру тлимил ва михъи ризкъи неда. Абурун уьлкведин гъава михъи я ва абуру яшайишдин чкаяр михъи хуьда».

И ктабдин III жилдинин 25-чина лезгийриз хас мад са къилих къелемдиз къачунва. Ана кхъенва: «Эгер лезги женгина къенвачтIа, амма ада залан хер алаз вич рекъидайди гъисс авуртIа, хизандиз къилив эверна, вичин мал-девет кIватIнавай чка абуруз лишан гуда ва ахпа пIузаррик хъвер кваз вичин дуьнья дегишарда».

Гуьлхар ГУЬЛИЕВА

РИКІЕЛАЙ ТЕФІР ВЕСІЯР

ГЪАСАН АЛКЪАДАРИ:

Зи килин кванцел кхьихь: «Зулумдик квай зи халкъ са юкъуз азад жеда.» За риклин сидкьидай жуван халкъдиз лугъуза, жезмай кван илим чира, урус яни, чувуд яни килиг тавуна, гъар са инсандин гъурмет къазанмиша. Куън идара ийизвайбу-

руз ялтахвал мийир. ТахъайтIа, куъне квез гъурмет хьийидач». Гъар са миллетдихь галаз дуствал ая ва вилик алад.

За квевай тIалабзава, зи играми хизан, зи гилан ва гележегдин веледар, хъсан килихар авайбурал ихтибар ая. Диде-бубадиз гъурмет ая, тахъайтIа, дувандин вахтунда куън азаддик акатда, аялрин къайгъу чIугу, абуруз герек тир чирвилер це, къуй абурухъ гъарадахъ кIвалах хъурай, къуй абур чIехи камаралди вилик фирай.

Зун кьейила, Аллагъдиз дуъа ая, къуй ада зи гунагърилай гъил къачурай, гъим атайтIа: аял гвай дишегъли, кесиб кас, виридаз садакъа це.

Муъкуъ халкъарихь галаз санал яратмишдайбурукай хъухъ. Къуй чилин винел вири инсанар ислягъвилелди яшамиш хъурай. Къуй жи жергейра хаинар амукъ тавурай.

ГЪАЖИ ЗЕЙНАЛАБДИН ТАГЪИЕВ:

Садра зун гзаф багъалу каретада ацукъна жуван Мердаканда авай кIваллиз физвай. Крар хъсан яз зи кефини къумбар тир. Садлагъана заз каретадин дактардай Ахунд Абутураб агъа вичин цIуру файтунда аваз физ акуна. За карета акъвазариз туна ва гъасятда файтунчидиз эмир гана: «Вач, Ахунд-

диз лагъ, зи каретадиз атурай». Ахунд атана ва чун санал зи каретада аваз инихъай-анихъай ихтилатар ийиз-ийиз рекъе гъатна.

За адавай жузуна: «Агъа, вуна гьикI фикризава, лагъ кван, и мал-девлет зи гъилий акъатун мумкин яни?» Абутураб агъади жаваб гана: «Гъажи, вун Меккедиз зияратдиз фена, ваз къадар-къисметдин чIурукIавал тийижиз туш. Ингъе Аллагъдиз кIан хъайтIа, ада са легъзеда вири мал-девлет вавай вахчуда. Гъавилай эбеди тирдакай фагъум ая...»

Къад лагъай йисара фабрикаяр, мяденар ва имаратар завай вахчуна вири халкъдин мал авурла, зун яшамиш жен патал жуван Мердаканда авай кIвализ куъч хъана. Ана Абутураб агъадин гафар зи рикIел хтана ва зун гъавурда акъуна хъи, адан гъвечIи тупIуз чизвай кван зи килиз чизвач. Гъавилай за квевай зун адан кIвачерикай кучукун тIалабзава.

ГЪЕД КВАХЪ ТАВУРАЙ

Къуъз хъунивай садбурун гъед квахъда. Чтин яшарив кван тийир крарихъ гелкъез, кьилиз сер янавай саягъдин гъерекетар ийидай са бязи къуъз ксариз хибри хъанва лугъуда халкъди. Зални дуъушъи жеда гагъ-гагъ гъа ихътин гъед квахъайбур. И ихтилатни гъабурукай я.

ИМ ГЪИХЪТИН РЕДАКЦИЯ Я?

– Зун шаир Факир я, жувни КцIарай я. – лагъана гъалчIай юкъуз редакциядиз атай 70 яшарин итимди.

– Лап хъсан, вуна фадлай кхъизвани? – жузуна за.

– Фадлай лагъайла, вад варз кван жеде.

– Бес вун вуч сенятдин иеси я?

– Пекер цудай устIар я зун. Вични вижевай устIар. Анжах дердини сенят гадариз мажбурна, закай шаир авуна.

– Вуч дерт я вахъ авайди?

– Зун ашукъ хъанва.

Сифте заз ибур зарафатдин гафар хъиз хъана. Анжах касди секиндаказ вичин ихтилат давамарна:

– Зун вичел ашукъ хъанвайди мегъни-марал хътин, залай 30 яш жаван са дишегъли я. И яшда таб рахун кутугай кар туш. Зун б аялдин буба я, са шумуд хтулни ава захъ. Зи паб рагъметдиз фена са йис жеде. Жувахъ кьилди вижевай кIвал-югъ аватIани, аялри заз паб гъидай ихтияр гузвач. Гъа икI, вад варз я дили-дивана яз, жуван кIанидаз шиирар кхъиз. И шиирар ван хъайитIа, дагълар чIалал къведи, анжах зи веледар чIалал къевзвач.

– КIела кван жуван шииррикай сад.

КIелна касди. Азербайжан чIалалди кхъенвай и “шиирар” чпихъ са манани авачир гъакIан гафарин кIватIал тир. Ада шиир кIелдайла, гъекъ акъатзавай заз. Гъикъван бес я лагъайтIани, «шаирди» яб телягъиз, кIелзавай. Эхирни галатна акъвазна ам.

– Шаир стха, – лагъана за, – шиир кхъидай къайда авайди я эхир. Ви шииррихъ я мана-метлеб, я кутугай рифмаярни тешпи-гъар авач. Ибур бегъем шиирар туш.

– Вавай бегъемариз жедачни абур? – жузуна касди.

– Ибур бегъемарна кьилиз акъудиз жедайбур туш. Цийи кьилелай кхъин гена ни регъят я.

– ЯтIа кхъихъ ман.

– Захъ акъван вахт авани?

– Са вахт авай кас жагъуриз жедачни вавай?

– Я ахътин кас жагъуриз жедач завай, яни чахъ ахътин штат авач.

– Ягъ, бес им гъихътин редакция я, чун хътинбурун шиирар туъхIуърдай штат авачир?

КЪЗИЛ БАЛУГЪДИН МАХ

Аллагъди рагъмет авурай ваз, чIехи шаир Мегъамед Гъади! Жуван гъикъван шиирар са кап фахъ маса ганай вуна.

Са шумуд йис инлай вилик са къуъзек атанай чи редакциядиз. Вичин шииррин дафтар столдал эцигна лагъанай ада:

– Захъ шииррин ктаб чапдай ният ава.

Куъне и карда заз куъмек гана кIанзава. Адан дафтарда рикIиз хуш са цIар кванни авачир.

– Чан халу, ибур шиирар туш эхир, – лагъанай за.

– Абур шиирар туширди зазни чизва, амма гъакъидив куъне зи ктаб арадиз гъана кIанзава.

Редакциядин буржар фикирда къуна, разивал ганай за. Са шумуд варз алаатайла вижевай ктаб арадиз атанай. Ам акур къуъзекан кефнар къумбар хъанай. Вичин чап хъанвай ктабни къуна, чаз разивал къалурна, бахтлу яз хъфенай ам.

Са йис алаатайла, мад хтанай къуъзек. И гъилера ада чав акатайвал кхъенвай маса шиирар вуганай.

– И шиирар акI туъхIуър хъи, зи хура са шаирдивайни акъвазиз тахъурай. Имни зи гъакъи.

Мад гъилера къуъзекан тIварцIихъай са шумуд шиир акъуднай чна газетдин чинриз. Вичизни хуш атанай а шииррикай. Гъа и кардилай гуъгъуниз фад-фад къевзвай ам редакциядиз. Садра тIварван авай са шаирдикай рахшанд авуна лагъанай:

– Зал пехил хъанва а кас.

– Куъне вуч лугъузвайди я, чан халу, цIудралди ктабар акъуднавай ам квел пехил женни? – лагъанай за.

Гагъ-гагъ чи сейли шаиррикай ягъанатиз, “гъалатIар хкудзавай” вич чIалан алимдай гъисабзавай къуъзека.

Садра захъ галазни къуру гъуъжет къунай къуъзека.

– Заз вун критика ийиз кIанзава.

– Ая ман, я халу. Вуна критика ийизвайбурулай зун артух яни?

– А вуна кхъенвай ктаб ава гъа... “Къайи рагъ”. Зун адан тIварцIихъ галаз рази туш. Рагъ къайи женни мегер? Рагъ яд яни къайи жез?

Зун а итим гъавурда тваз алахънай хъи, им за яратмишнавай образрихъ галаз авсиятда ктабдиз ганвай тIвар я. Образдикай, образный гафарикай са чирвални авачир къуъзека зи гафарихъ яб акална лагъанай:

– За ктабдиз “Чими рагъ” тIвар гудай...

И мукъвара мад гъилера илифна къуъз “шаир” редакциядиз. Адаз цийи ктаб акъудиз кIанзавай.

– Цийи ктабда ихътин шиирар гъатна кIанзава: “Шарвилли”, “Зи лезги халкъ”, “Азербайжан”, “Дагъустан”, – лагъана столдал пул тунай.

Хъфидайла, рикIиникай гелячI тавуна лагъанай ада:

– Гила зун гъам и пата, гъамни а пата зурба шаир яз гъисабзава. Зи цийи ктаб вирибуру къачудайди я. Ам чап авуна маса гайитIа, куъне къазанмишда. Амма куъне къачур къазанжидин са пай зиди я. Зи шиирар СтIал Сулейманан чIаларилай зайифбур тахъуй гъа!

Къизил балугъдин мах рикIел хтана зи.

БЕС АДАЗ КТАБ КIАНДАЧНИ?

Садра хъуъчуък яцIу папка кваз са яшлу итим атана чи редакциядиз. Чахъ галаз таниш хъана ада лагъана:

– Миресар, им 800 виш чиникай ибарат тир ктаб я. Ина чи хуъруъз талукъ хкетар къелемдиз къачунва. Куъ куъмекдалди и кIватIал чапдай акъудна кIанзава.

Чна сабурдалди кас гъавурда туна хъи, чиди ктабрин чапхана туш, газетдин редакция я. Чахъ я 800 чиникай ибарат ктаб кIелдай вахт авайди туш, яни ам чапдай акъуддай пулуни такъатар. Чавай вацра садра акъудзавай газет патал пул жагъуриз жезвач.

Чарасувилай къуъз кхъирагдин шикил, адан са шумуд хкет чапна чна “Самурда”.

Са шумуд йис алаатайла гъа кхъирагдин хуъруънвирикай сада чаз телегъ-билегъ авуна:

– Куъне вучиз агъсакъалдик хIурна?

– Гъи агъсакъалдик? – мягътелвилелди

жузуна чна.

– Квев 800 виш чиникай ибарат зурба ктаб вуганвай чи хуъруънвидик. Куъне къедалди адан ктаб чапдай акъуднавач. Са ктаб чапдай акъудун гъакъван четин кар тирни? Суваб паталди хъайитIани а кесибдин ктаб басма авуна кIанз тир. Бес адаз ктаб кIандачни?..

ГАДАР ЖЕДА КЪВАН?

Садра чи сейли алимрикай сад зи кьилив атана. И тIвар-ван авай алим редакциядиз атунихъди чаз гзаф хвеши хъана. Лезги алимди вичин портфелдай 48 чарчикай ибарат тир са дафтар акъудна столдал эцигна ва урус чIалалди лагъана:

– Им зи поэма я. Са йисан къене теснифнавайди я за и эсер. Авайвал лугъун, зун хътин алимар гзаф ава. Анжах урус чIалалди яратмишзавай шаирар лезгийрихъ са акъван авач. Заз тек лезгийрин ваъ, гъакI урусрин поэзияда жуван гел таз кIанзава.

Шаир чир хъун патал адан къе цIар кIелун бес я. За кIвенкIе са шумуд шиир кIелна. А шиирра я кутугай метлеб авачир, я рикIиз хуш гафарни рифмаяр. Гъеле поэма кIел тавунмаз шииррин дафтар адав вахкана за. Мугъман инжиклу хъана:

– ИкI виже къедач, вуна поэмани кIела.

Чарасуз поэмани кIелна, алимдиз лагъана за:

– Куън хъсан алим тирди виридаз ашкара я. Анжах шиир кхъиз жезвач квевай. – Бес зи са йисан зегъметар?

– Абур гъакIан, бедгъава зегъметар я. Гадра и дафтар, илимдал машгъул хъухъ. Алимди вилерал кIвенкIвер алаз гъарайна:

– Куъне вуч лугъузвайди я? Ибур гадар жедай затIар яни? Йифди-югъди кIвалахна арадал гъайи эсерар гъилий-вилей вегъиз женни? Чибур икI я ман. Сад-садаз куъмек гуз кIандач лезгийриз. Вичихъ зун хътин алим-шаирар хъун халкъдин дамах тушни?

Гена алим гъа и гафар лагъана хъфейди. Зун “шаиррикай” фикир ийиз амазмай. Къуъз хъайила гзаф лезгийриз шаир жез кIанзава. ДекIени, чи къуъзбурукай гъа СтIал Сулейман хътин шаирар хъурай. Гъед квахъ тавурай абурун.

Седакъет КЕРИМОВА

ВОПЛОЩЕНИЕ КРАСОТЫ И ДОБРА

ПАМЯТИ ДАРВИНА ВЕЛИБЕКОВА

ВЕЛИЧИЕ СВЕТА И ТЕНИ

Писать о человеке, для которого искусство было не просто делом жизни, а отражением внутреннего мира, всегда нелегко. Особенно если этот человек был не только художником, но и другом, чья душа излучала теплоту, мечтательность и чуткость к окружающему миру. Дарвин Велибеков, лезгинский художник, чье творчество стало частью культурного наследия Азербайджана, ушел из жизни семь лет назад. Но время не стерло память о нем: его картины продолжают говорить с нами, приглашая в мир, где красота переплетается с размышлениями о природе и человеке.

ИСКУССТВО КАК ПУТЬ К ВЕЧНОСТИ

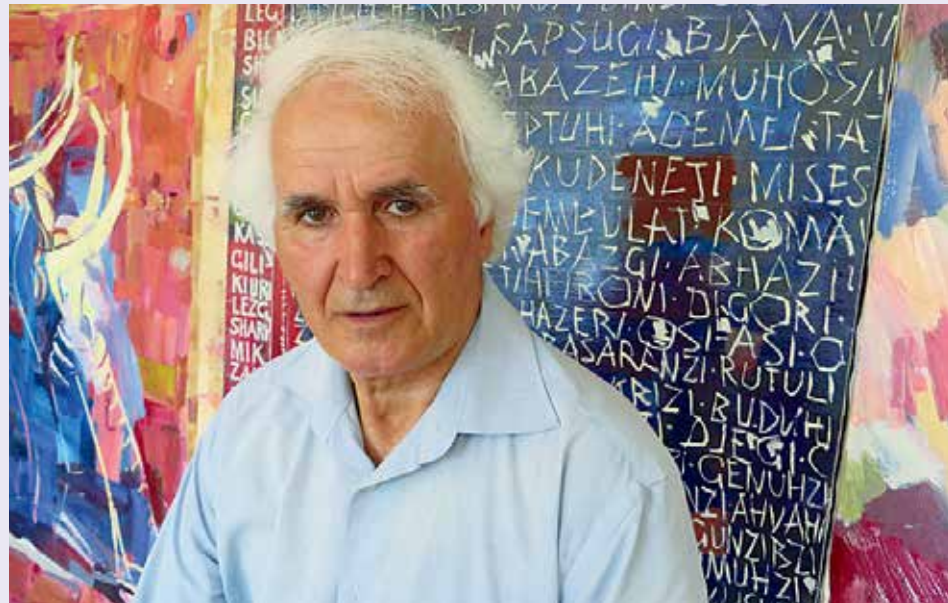
«Поздняя осень», 1998 г.

Дарвин был необыкновенным человеком с детской, удивительно чистой душой. Его работы, будь то пейзажи, абстракции или философские полотна, всегда передавали настроение и внутренний мир художника. Глядя на картины, можно почувствовать бушующую бурю эмоций – от восторга до задумчивой грусти. Его мир – это вселенная, наполненная жизнью природы, ее голосами и красками, где человек всегда оставался фоном, но никогда не терял своей значимости.

Дарвин Велибеков родился 12 января 1941 года в ауле Чепер Ахтынского района республики Дагестан, где с древних времён ежегодно проводится праздник цветов. Детство его прошло среди альпийских лугов и террасами золотящихся пшеничных полей, под величественным покровом гор Кавказа. Природа этих мест оставила неизгладимый след в душе будущего художника, вдохновив его на создание множества пейзажей, в которых горы, поля и водопады превращались в гимн гармонии и жизни. Эти образы детства остались с ним навсегда и превратились в бесчисленные полотна, где каждая линия – это песня о его любви к земле.

ОДА ПРИРОДЕ И ДУХУ

Природа для Дарвина была больше, чем вдохновение – она была

сутью его творчества. В его картинах природа живёт и дышит, её голоса слышны в каждом мазке. Глядя на его работы, невозможно не почувствовать его любовь к земле, где он рос, и к миру, который он хотел видеть честным и прекрасным.

Его творчество завоевало международное признание, когда в 1989 году иллюстрации Дарвина к «Красной книге Азербайджана» заняли первое место на Международной выставке. До двухсот его ра-

«Желтый куст», 1997 г.

бот украсили страницы этой книги, раскрывая красоту и уникальность природы Азербайджана. Железное дерево, или дямияр агач, стало одной из центральных тем его творчества – он изображал его в разные времена года, показывая всю многогранность его красоты: от лимонно-жёлтых оттенков осени до насыщенных розовых бликов рассвета.

ДОРОГА, ВЕДУЩАЯ К СЕБЕ

Жизненный путь Дарвина был полон перемен. Он жил и работал в Новочеркасске, Грозном, Ленинграде, Махачкале, но, где бы он ни находился, его душа всегда оставалась там, где прошло его детство. Ленинград, в который он попал во время службы в армии, стал для него особым местом. Именно там он впервые увидел здание Ленинградского художественно-промышленного училища имени В. Мухомовой. Эта

встреча стала судьбоносной: он мечтал учиться там и в 1969 году осуществил своё желание.

Студенческие годы были для него временем поисков и открытий. Он понял, что живопись – это не просто профессия, а способ выразить себя и свои мысли.

ХУДОЖНИК ФИЛОСОФСКИХ ГЛУБИН

С детства Дарвин чувствовал, что его призвание – нести в мир нечто большее, чем просто изображения. Его абстрактные композиции – это вызов времени, стремление выразить мысли, которые невозможно вложить в слова. Работы, связанные с космосом, – это диалог о вечности, о том, что за пределами человеческого понимания.

Особое место в его творчестве занимают темы Кавказской Албании. Картины, такие как «Элегия об Ал-

«Белая весна», 1997 г.

бании» или «Знаки Шарвили», пробуждают в зрителе целую палитру чувств: от ностальгии по древности до размышлений о будущем.

ПАМЯТЬ, КОТОРУЮ НЕВОЗМОЖНО ЗАБЫТЬ

Дарвин Велибеков оставил после себя более 1500 картин, множество из которых украшают частные коллекции в Азербайджане, США, Франции, Германии, Турции и других странах. Он был членом Союза художников СССР и Азербайджана,

автором двух книг о связи культур Кавказа, Скандинавии и Греции. Его произведения, от абстракций до монументальных пейзажей, стали мостом между прошлым и будущим, между традицией и современностью.

Дарвин был не только художником, но и человеком с огромным сердцем. Его доброта и щедрость проявлялись во всём. Он дарил свои картины друзьям, даже если те стоили больших денег.

Его картины, которые я храню у себя дома, – это не просто произведения искусства, это частица души человека, который верил в добро и красоту. Они напоминают мне о его светлом сердце, безграничной доброте, о таланте, который не знал границ.

Дарвин Велибеков оставил нам наследие, которое продолжает вдохновлять по сей день. Он был не просто художником – он был человеком, который видел мир прекрасным, совершенным. Его свет никогда не угаснет в сердцах тех, кто знал его, любил его работы. Его мастерская в Баку, ставшая местом творческих встреч, напоминала обитель искусства. Там рождались идеи, велись оживлённые дискуссии, там зарождалась дружба.

Особое место в его жизни занимала газета «Самур», с которой Дарвин начал сотрудничать в 1997 году. Он был и активным публицистом, чьи статьи на актуальные темы находили отклик у читателей. Его визиты в редакцию превращались в настоящие праздники творчества.

НАСЛЕДИЕ, КОТОРОЕ ЖИВЁТ

Дарвин Велибеков ушёл из жизни 18 декабря 2017 года, но его свет не угас – он продолжает жить в его прекрасных творениях. Это был человек, который не просто верил в силу добра и красоты, но и посвятил жизнь тому, чтобы эта вера стала частью его неизгладимого наследия. Его творчество – это воплощение убеждения, что искусство способно изменить не только нас, но и весь мир. Это был человек, который верил в добро и красоту, и его вера ста-

«Поздняя осень в Набранском лесу», 2001 г.

ла частью его наследия.

Дарвин не просто писал картины. Он писал историю своей души, которая будет жить вечно.

Седагет КЕРИМОВА

МИГРАГЪ КЪЕМЕР

Чи эдебиятда вичин шииралди тафаватлу жезвай чехи устадрикай сад Миграгъ Къемер я. XV виш йисан эвел кылера яшамыш хъайи Къемер Дагъустандин Миграгъ хуьре дидедиз хъана. И хуьруьз устадрин, шаиррин макан лугъуда. Гъеле Къемерал къедалди ина са шумуд шаир хъанай. Амма абурун арада виридалайни вини дережада авайди Къемер я. Ашукърин манийрай чаз малум тирвал, Миграгъ Къемер “Мазан” лакаб алаз машгъур хъанай. “Мазан” лезгидалди ашукъ лагъай чал я.

Миграгъ Къемер девлетлу хизанда дидедиз хъана. Адан диде къарабагъви, буба миграгъви тир. Къемераз араб чалалди вичин вахтунин виниз тир дережадин чирвилер къачудай мумкинвал хъана. Ада вичи тукълуьрай эсерар араб гъарфаралди кхьидай ва бубадин чуьнгуьрдал ягъиз рушар кватл хъанвай чкайра, мярекатра, мелера лугъудай.

Щерид йиса авайла, Къемераз кесиб гада Султали клан хъана. Бубадиз и кардикай гзаф хъел атана ва руш адаз гудайвал хъанач.

Султалани Къемер хуьрай экъечина, катдай меслятдал атана. И кардикай гъикл ятлани хабар хъайи кавхади, вичин мукъва са касдин квачъай мал Султалиди чуьнуьхна лагъана, ам хуьрай Яхулиз

суьргуьн авуна. Бубади Къемер пабни аялар авай кавха Шихмурадаз гана.

Дердери гацумарай Къемера куз-куз тукълуьрай эсерар сиверай-сивериз физ, клел-кхьин чидай ксари чпин кватлалра кхьиз, лезги халкъдин арада чклана, иллаки мазанрин мецера гъатна. Абурукай са къадарбур чални агакънава.

Миграгъ Къемеракъай халкъдин арада ихътин са риваят ава: Садра Яран суварин вилик Миграгъа са девлетлу дйшегълиди халичар хразвайбурун мел тешкилна. Иниз са шумуд дйшегъли мазандиз, гъаклни Къемераз эвернай. Мярекатда мазанри чпин арада гъуьжетунар ийиз гатлунна. Абурукай сада секиндиз ацукънавай Къемераз лагъанай:

*Рикъевайди лугъун тийиз,
Руш, дидеди ханачни вун?
Ашкъидикай шел-хвал ийиз,
Чун хъиз мегер каначни вун?*

Къемера адаз ихътин жаваб ганай:

*Рикъевайди талгъайтла, руш,
Мазан Къемер хъанач хъи зун.
Ашкъидикай хабар тежес,
Къайи къван яз ханач хъи зун.*

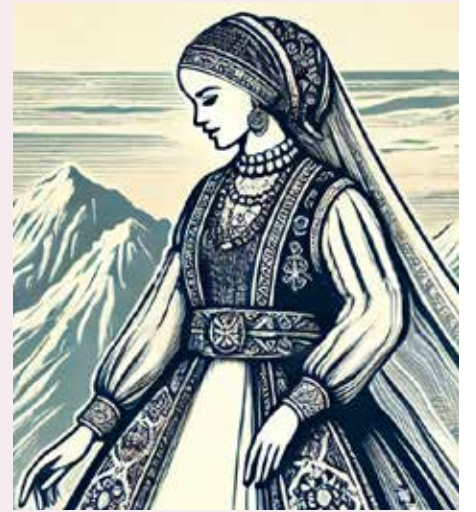
Ахпа гъуьжетунар давам хъхъанай.

Вири мазанриз уфтан хъайи Къемера югъ жедалди шиирар лагъанай. Адан чалари вири гъейран авунай ва гъавилей садазни вичин кваллиз хъфиз клан хъаначир. Мел мадни къве юкъуз давам хъхъанай. Къемера пуд юкъузни пуд йифиз галатун тийижиз, чуьнгуьр ягъиз шиирар лагъанай. Са шумуд юкъуз давам авур ихътин марагълу мелериз гъуьгъуьнлай халкъди “Къемеран мелер” лагъанай ва гъа идалди чехи устаддин твар мецера гъатнай. Къемера вичин шиирар бендер хъиз лагъанай. Шаирдин са шумуд шиир “Лезгийрин революциядин вилик квай девиррин литература” (Магъачкъала, 1990) ктабда ганва. И шиирар машгъур ашукъ ва шаир Шиназ Гъезерчидивай 1961-йисуз кхьин хъувунвайбур я.

ИШЕХЪ, КЪЕМЕР, ЧУЬНГУЬРД СИМЕР

Акъала вил – аклана рагъ,
Алатна зи жегъил тир чагъ;
Фена чина авай шафагъ.
Ишехъ, Къемер, чуьнгуьрд симер.

Япалухдин къармахда нуькл
Гъатна, гила гъал хъурай гъикл?
Аман, зи рикл я хъи гъарикл!
Ишехъ, Къемер, чуьнгуьрд симер.

Хъанва гила эхир-пехир,
Югъ я няни: тая нехир?!
Шихмурадаз я вун чехир.
Ишехъ, Къемер, чуьнгуьрд симер.

Хъанач ваз бахт и дуьнеда,
Сад – балкландал, сад – пияда.
Ви цуьл амач хъи таяда,
Ишехъ, Къемер, чуьнгуьрд симер.

Аюх яни, им са ахвар, –
Гъавурда тур зун, чан вахар.
Вили квалдриз риклин накъвар,
Ишехъ, Къемер, чуьнгуьрд симер.

ЧИ ЧИЛЕРИН АЛАМАТАР

Чи чилерин иервални аварнавал садагъни жеч. Гъавилей Дагъустандин халкъдин шаир Хуьруьз Тагъира вичин “Ватан” твар алай шиирда чи накъвар къизил, къванер мермер, дагълар якъут, тамар гевгъер я лагъанай. Къакъан дагълар, генг яйлахар, шуриурзавай булахар лезги чилерин тай авачир гиширар я.

Гур вацларини къалин тамари, бегъерлу багъларини къадим хуьрери, чи чилерин аламатри вирибур гъейранарзава. Агъадихъ гузвай макъалайрини икл тирди субутзава.

МИНЕРАЛРИН АМАРАТ

Геологри лугъузвайвал, лезги чилер тебиатдин гзаф девлетар авай, жуьреба-жуьре минералрин куьтягъ тежер багъа амарат я. Гъеле 1902-йисуз Самур округдин къил капитан Брусилова Дагъустандин губернатордал ракъурай чарче кхъенай: “Ахцегъ вацлун кламара содадинни гугуртдин мяденар, Ихреклин кламарявал алай шир, Хуьруьз ва Къуруш хуьрерин мукъув гимидшинни къуркъушумдин минералар, Борч, Хнов ва Цахур хуьрерин мукъув цурунин минералар, Усур хуьруьн мукъув торф, Ахцегъ хуьруьн мукъув ца такудай ва цран тийидай чеб, Гъепецгъ хуьруьн мукъув живедин мяденар дуьшуьш жезва”.

Гуьгъуьнлай Хив районада къванци-цивинрин, чулав ва ранглу металлрин мяденар, эцигунрин материалрин чкаяр ашкара авуна. Чи дагълара къуркъушумдин, цинкдин, цурунин чехи мяденар винел акъатнава. Стлал Сулейманан, Мегъарамдуьруьн, Къурагъ районрин чилерал живедин мяденар ашкара хъанва. Гъеле Совет гъукуматдин сифте йисара Лезгистандай Ленинан тварцихъ

са шумуд пут живе ракъурнай. Геологри Ахцегъ райондик акатзавай “Къизил дере” лугъудай чкада къизилдин, цурунин ва маса ранглу металлрин мяденар авайди винел акъуднава. “Къизил дере”

Кеферпатан Къафкъазда виридалайни чехи металлрин мяден яз гъисабзава. Адан игътиятар 48,6 миллион тонндай гзаф я. Дагъустандин кыле авайбуруз а металлр хкудун патал “Къизил дере” Америкадин Садхъанвай Штатрин Глоб Минерал Интернешнл компанидин ихтиярда вугуз клан хъанай. Ингъе халкъди вичин наразивал къалурна ва адалай “Къизил дере” чарабурун гъилик кутун тавуна хуьз алакъна.

КВАДАРИЗ КИЧЕ ХЪАНАЙ

1964-йисан зулуз Ахцегъиз агай венгер журналист Йожеф Короди инин тебиат акурла пагъ атлана амукънай. Ада вичин улкъведин “Орсаг – Вила” (“Улькве – Дуьнья”) журналдиз Ахцегъикай “Рагарин юкъва гилан заманадин оазис” твар ганвай очерк акъуднай. Ахцегъин тарих, чи халкъдин ацукъун-къарагъун, адетар, меденият фагъумлувилелди чирай адаз лезги чилерин тебиатди кевелай эсернай.

“Маса районризни фидай вахт тушни?” – лагъана хабар къурла, ада хуьре-

на ихътин жаваб ганай: “Мумкин ятла, тади къачумир, ина масанра галт хъийин тийидай акъван марагълу затлар, ахътин аламатар ава хъи, заз жуван вилералди акурбур квадариз кичезва”.

ВИРИДАЛАЙНИ ПАК ЧКА

Лезгийр яшамыш жезвай Къиблепатан Дагъустанда виридалайни пак чка Шалбуз дагъ я. Меккедин пак чкайрив гекъигайла, зиярат авунин къайдайра са тафаватни авач. Шалбуз дагъда эцигнавай мавзолей Медина шегъерда авай Пайгъамбардин (Аллагъдин салаватарни саламар хъурай адаз) мисклиндиз, амни Меккеда авай пак мисклиндиз ухшар я.

Шалбуз дагъда авай булахдикайни Земзем булахдикай хъиз лугъуз жеда. Къаядин клалубарни Къабедин пак къванциз ухшар я. Шалбуз дагъдин пак чкани ина авай Сулейманан сур я. И пак касди Къафкъазда исламдин дин раиж авунай.

Иниз Къафкъаздин республикайрай, Юкъван Азиядай, Европадаин улкъвейрай зияратчияр къеззва. Шалбуз дагъда йиф акъуддай зияратчияр патал чехи, иер квал ва къве гъавадин мисклиндин дарамат эцигнава, гунгарра аваз дагъдин булахдин къайи яд, электрикдин цлар гъанва ва маса къулайвилер тукълуьрнава.

ЧИЛИН КИЛИК ГЪУЪЛ

Дагъустандин Стлал Сулейманан райондин Вини Стлалрин хуьруьн чиликай цудралди булахар акъатзава. Геологрин ина 30 метр къван дериндай чилин клиник хъвадай цив ацланвай гзаф чехи вир (гъвечи гуьл) жагъанва. Булахарни гъа инай акъатзавайбур я.

Инин цикай гъам вини Стлалвийри, гъамни Къасумхуьр ва Герейханов посёлкрин, Цийи Макъа хуьруьн агъалийри менфят къачузва. Геологри лугъузвайвал, “гуьлуьхъ” са шумуд виш йисуз райондин вири агъалияр хъвадай цивди таъминардай мумкинвал ава.

ВИШ ЙИСАРИН ТАМАР

1885-йисуз лезги чилерин тамарикай малуматар кваллай машгъур алим Г.Раддеди Ахцегъринни Къурагърин къадим тамарикай марагълу малуматар ганва. Ада гилан Кцлар райондин Хуьлуьхъ хуьруьн тамарикай кхъенай: “Ина чпин яшар миллион йисарив гекъигиз жедай гзаф къадим тамар ава”.

Чи хуьрера виш йисарин шагъидар тир къилди тарарни ава. Месела, Стлал Сулейманан райондин Агъа Стлалрин хуьре “Латарин пирен” патав гвай тарцин яшар 700 йис я. Адан тандин диаметр 7 метр, къакъанвал 30 метр я.

Къурагъ райондин Ашарин хуьр Пирерин юкъва ава. Ина Шейх Салманан Пирел 500 йисалай гзаф яш хъанвай машмашдин тар ала. 50 йис инлай вилик хуьруьн агроном Гъажимурад Мусаева къурай хилер атлана, тар жегъил хъувуна, къайдадиз хканай. Тара гъар гатфариз цукъ ахъайзаватлани, ада майваяр гъизмач. Ихътин делилар чи маса хуьрерани ава.

Гуьлхар ГУЪЛИЕВА

“САМУРДИН” МЕКТЕБ

БАХТУНИН СУРАКЪДА

Тамун юкьва, дагълари цавар кьужагда кьунвай чкадиз мукьва са кьуре муг авунвай. Ина гьар са кьван вичин члалал рахадай. Вацл шуршурдай, тарарин пешери манийрал илигдай. Гьар са цуькведихь дигай, иер ранг авай. Икьван кьулай чкада мугнавай кьурез лагьайтла, риклин кьарай авачир.

Чапрасан кьулунал гзаф рикл алай. Гьар нянихь ада масадбуруз таквадайвал вичин мукан патав гвай са кланчлунал акьахна виклегдаказ, кефи кьумбар яз кьуьлдай. Ингье са герендила адан кефияр члур жедай, кьетненан шадвилдин гелни амукьдацир. Гьар са кардив хвешила эгечлайтлани, садлагьана адан риклиз сефилвилер илифдай, секинвал квахьдай. Адаз дуьньяда вичелай бахтсузди авачирди хьиз жедай.

Гагь-гагь кьакьан са чкадал ацукьна сувариз килигиз-килигиз вич-вичик рахадай кьур:

- Яраб циферик чуьнуьх хьанвай дагъларин кьулухь вуч галагта? Заз яргьарай бахт жагьидатла?

Садра кьур вацлун кьере ацукьна циз кьванер вегьиз кьугьвадайла, кьурез кьуьзуь кьуьгуьр акуна. Ада мегьуьн тарцик далу агалдна, плузарихь хьвер кваз цавуз килигзавай.

Кьур адав агатна:

- Кьуьгуьр халу, вун вуч гьалар я?

- Хьсан я, чан халудин.

- Ваз чир тахьана жеч, дагъларин а пата вуч аватла? Заз анай жуван бахт жагьидатла?

Кьуьгуьрди вилер экьисна кьурез-хьурез чапрасдиз лагьана:

- Ана виртледиьн вацлар, я тахьайтла некледиьн чарчарар аватла чидач халудиз. Халудиз чидайди хьурьуьнардай хкетар я. Ша зи кьилив, ацукь ракьинихь, жуван кларабриз чим акьуд.

Кьуьгуьрди чапрасаз хкетар ахьайиз, кьурни руфун кьуна хьурез хьана. Ингье са герендила чапрасан кефияр мадни члур хьхьана. Ада дагълариз килигна, агь аладарна:

- Дагьдин а патаз фида зун! Акван анай бахт жагьидатла!

Са тлимил рехь феи адаз тарцин хилел ацукьна вичин клуфув цлакулар михьзавай кард акуна.

- Кард стха, дагьдин а патаз фидай куьруь рехь кьалурдани вун аз?

- Акьваз кван, чапрас стха! Галатна гьалдай фенва зун, а патав ви вуч ава? Вун жедагта аз цлакулар михьиз куьмек це.

Кьур рикл алаз адаз куьмекиз эгечна, катра лагьайтла, вичин кьилел атайбурукай кьурез ихтилатна гаф тамамарна:

- Зун тефей, аз такур чка амач. Ятлани гьар гьилера элкьвена жуван муказ хкьез клан жеда.

Катран ихтилатри а патар ви-

чиз генани пара кланарай кьуре рехь давамарна. И чавуз адаз кьванцив шумягьар хаз, хьиреяр михьиз вичин шарагриз хвехвер гузвай сикл акуна. Кичлела чапрас валара чуьнуьх хьана.

- Кичле жемир, я кьур, чи руфун тух я, вак кьадач, лагьана сиклре.

Кьуре вичин дерт сиклрезни ахьайна. Сикл члалал атана:

- Я кьур, фирмир яргьариз. Ина гьар са затл жуванди я, хайиди я. Амукьа чахь галаз, лугьуз-хьурез кеф ая.

Са шумуд юкьуз кьур сиклрен хизандихь галаз катиз-галтугиз, лугьуз-хьурез хьана. Ингье и

МАХ

карни яргьал фенач:

- Ваь, ина зи рикл акьатзва!

Сиклре хьурена кьурев са шумягь вугана:

- Бахт жагьуриз дагьдиз фидани? Ингье шумягь, килиг садра ам гьикьван хьсан, гьикьван дадлу ятла. Им бахт тушни?!

Кьур хьурена, шумягь сивиз вегьена тамай тлуз фена. И гьилера адан вилик кьвал алай кьиб акьатна.

- Я чапрас, гьиниз физ тади кьачунва вун? - жузуна ада гафар ялиз-ялиз.

- Бахт жагьурзава за. Я хьалхьас, икьван уьмуьр гьалай ваз течир затл амукьич. Лагь кван зун бахт жагьуриз гьи патахь фин?

Кьвал алай хьипре кьил хкажна лагьана:

- Парабур бахтуни патавай катна алатда, тади галайбуруз лагьайтла, ам аквадач. Вазни аз хьиз кам-камунихь текьез физ чир хьайитла, бахтуни вичи вун жагьурда.

Кьурез хьипре лагьайвал ийиз клан хьана, ингье адан клвачеривай саклани аста камар вегьиз жезвачир. Гьа ик, атана акьатна ам севрени цуцлудин гьарай-вургьайдал.

- Квевай вуч пайна куьтягьиз жезвач? - жузуна кьуре кичлез-кичлез.

Абуру нин хам таза ятла лугьуз гьужетарзавай кьван. Гьарада вичин хамунин тарифар ийиз, муькуьдан синихарзавай.

- Я мирес, ваз кичле хьанани? - гьарайна ам акур севре. - Чун цуцлудихь галаз дустар я, дустарин

арада ихьтин гьужетунар жедайди я. - Ахпа ада цуцлудиз килигна лагьана:

- Я цуцлуд баха, гьваш кван мугьмандиз некьияр, клрецаар. Зани исятда вирт гьида. Гьа мирес, килиг чна ваз гьихьтин суфра ахьайдатла.

- Ви рехь яргьал яни? - жузуна цуцлуд кьуревай.

- За са вуч ятлани жагьурзава, ингье ам вуч ятла жувазни чизвач. Бахтсуз я зун, - гьамлудаказ лагьана кьуре.

Сев ван алаз хьурена:

- Гзаф кьекьвейдаз бахт ваь, кьилин тлал жагьидайди я!

Цуцлуд севрени сив ахьайна, адан сарарин арада члехи са клреца туна. Ахпа тапацрив севрени ченеяр сад-садав агудна, клреца хана, хьиреяр михьна хвех чапрасав вугана:

- Атай югь няни ийиз, лугьуз-хьурез кеф члугу тлун вун. Ик тавурдаз бахтуни ранг чир жеч.

Ингье кьуре вичиз чидайди гьилей ахьайзвачир.

Абуруз сагьрай лагьана рехь давамар хьувуна ада. И гьилера адал мирг гьалтна. Ада тарцин хилераллай пешер ялиз ван алаз гирнагьзавай.

- Заз ван хьайивал, вун бахтуни суракьда аваз гьиниз ятлани физвай хьтинди я, - лагьана ада кьилни хкаж тавуна. - Жагьанани?

- Зи рехь яргьалди я.

Миргини чапрасан вилериз килигна:

- Бахт векь хьиз я. Ам авайла вилиз са затл хьиз аквадач, кьурайла адан кьадир чир жеда. Гьам хкланз рикл акьатда.

Кьурен фикирар какахьнавай. Адал гьар камунал миресар, дустар-ганишар, кьуншияр гьалтзавай. Гьарадахь галаз ихтилатиз, лугьуз-хьурез, абурун хизанрихь галаз таниш жез, мукариз илифиз шумудни са югь алудна. Садазни бахт гьина чуьнуьх хьанватла, ам гьихьтинди ятла чизвачир.

Гьа ик, кьур дагъларин а патаз фена акьатна. Ингье чапрасаз ана я секинвал жагьанач, я шадвал, яни кьарай. Галатна гьалдай фенвай кьур са кьванцел ацукьна. Садлагьана ам ван алаз хьурена: «Рехь тирвал бахт кулаваз ялнава кьван за».

Кьур вичин мукав агакьайла адаз вацлун кьере ацукьнавай кьуьгуьр ахкуна.

Чапрас хвешила адав агатна:

- Бахтуни суракьда аваз са кьил дагьдин а патаз фена акьатна зун. На лугьумир, бахт - дустар, мукьва-кьилияр, жуван там, жуван муг, рикл алаз кьуьлун я кьван.

Кьуьгуьр милидаказ хьурена: - Гила жуван бахт кевиз яхь, ахьаймир. Риклел хуьх, чи гьар са югь са члехи бахт я, адан кьадир жен.

АЗИЗРИН Севда

РИКИЕЛ ХУЬХ!

Лезги члала глаголрин инкарвилдин префиксар т гьарфуналди (т, -та, -те, -ти, -ту, -туь) кхьида, д гьарфуналди кхьидач. Месела: *атун-татун, гун-тагун, фин-тефин, тун-тутун, тлуьн-туьтлуьн*.

Инкарвилдин суффикс вири дуьшуьшра анжах ч гьарфуналди кхьида. Месела: *фидач, фенач, фидачтла, жедачни*. Ик кхьидач: *фидачни? феначни?* ва мсб. И кьайдадик тек са куьмекчи глагол **туш** акатзавач. И глаголда ва адан формайра **ш** кхьида. Месела: *туш, тушир, туштла, тушни* ва мсб.

Префиксар **х**, - **хь**, - глаголдихь, арада маса артухан гьарф авачиз акал жеда. Месела: *фин, хьфин, хьфида; хьун, хьхьун, хьжеда* ва мсб.

Эвел кьиле ачух сес авай **атун** глаголдихь префикс акал хьайила, кьиле авай (**а**) гадар жеда: *атун-хтун, хтана; авун* глаголдин кьиле авай **а** гьарф **у**-диз элкьведа: *авун-хьувун*.

Вегьин глаголдихь префиксдин ачух (**и**) галай вариант (**хьн**) акал жеда: *вегьин - хьивегьн, хьивегьна*.

1. Чеб сесерин кватлалар тикрар хьуналди арадиз атанвай тлэбиатдин кьетлен сесериз ушар авай гафар дефис аваз кхьида: *дарам-дурум, лухь-лухь, умлу-бумлу, ларяхь-лурухь* ва мсб.

2. Чеб манадин жигьетдай сад-садав акси (антонимар), я тахьайтла лап мукьва мана авай (синонимар), асул падежда аваз ибарат хьанвай существительнийрин кьве паюнин арада дефис эцигда: *диде-буба, вах-стха, кьилер-квачер, клан-пун, рикл-дуркун* ва мсб.

3. **Лугь** суффикс квай *кьуллугь, пачагьлугь* ва *сагьлугь* гафар квачир амай вири дуьшуьшра существительнийр зирда **х** аваз кхьида: *буллух, кьумлух, кьамшилух* ва мсб.

4. **Вал** суффикс квай гафарин теквилдин кьадардин асул падежидай гьейри, амай вири формайра – **вал** суффиксдин ачух сес **и** сесиниз элкьведа. Месела: *кьегьалвал-кьегьалвили, кьегьалвилиз, кьегьалвилдин*.

ЧИ БУБАЙРИ ЛАГЬАНАЙ...

- Уьмуьрни куьтягь жеда, кьвалахар куьтягь жедач.
- Кар авурди крарин, кар тавурди гафарин иеси жеда.
- Жуван ирид аквадач, кьуншидин сад аквада.
- Ламраз пурар ягьуналди адакай шив жедач.
- Виридалайни четин кар ахмакь гьавурда тун я.
- Рикл дар тахьайтла, дуьнья дар жедач.
- Аллагьди кхьейди бендедивай члуриз жедач.
- Шаир виринра шаир я, пачагь са анжах вичин вилайтда.
- Вацл гьикьван яргьи хьайитлани, а кьил гьуьл я.
- Нисинилай экьечлай Ракьини чим гудач.
- Харчи гатайдал марфадин тлям жедач.
- Кландайга гаф вилеривни лугьуда.
- Кланидаз гьурмет пара жеда.
- Яд вацлун кьилей рагьул жеда.
- Ялдай яцрал тлвал элягда.
- Яцраз вичин крчар залан туш.
- Кард ацукьай чкадал цлакул аламуькьда.
- Квак ичин кьенез ягда.

TARİXİN İZİ İLƏ

• XI əsrin əvvəllərində ləzgi tarixçisi Şeyx Mammus əl-Ləzgi əd-Dərbəndi "Tarix al-Bab" adlı kitabını qələmə alıb.

• 1130-cu ildə Dərbəndə gəlmiş ispaniyalı ərəb Əbu Həmid əl-Qarnati Ləzgistanın şəhər və kəndləri, ləzgi dili və ərəb dilindən ləzgi dilinə tərcümə olunmuş əsərlər haqqında məlumat verib.

• XII əsr müəllifi Nasir Xosrounin "Səfərnəmə" kitabında adı çəkilən məşhur ləzgi filosofu və şairi Əbu-ü-Fadl Xəlif ibn Əli Ləzginin fəlsəfəyə aid 6 kitab yazdığı məlumdur. O, həmçinin bir neçə şeir kitabının müəllifidir. Şeirlərini üç dildə – ləzgi, ərəb və fars dillərində yazırdı.

• XIII əsrin əvvəllərində "Monqolların tarixi" kitabını qələmə almış İnoqa Maqaki öz əsərində ləzgilərin dünyanın ən qədim xalqlarından biri olduğunu göstərib.

• Azərbaycan tarixçilərindən ilk dəfə olaraq tarix elmləri doktoru, professor Y.B. Yusifov eramızdan əvvəl III minillikdə ümumdağıstan kök dilinin mövcud olduğunu, sonralar onun nax və ləzgi dil qruplarına parçalandığını, erkən ləzgi dilinin eramızdan əvvəl I minillikdə formalaşdığını bildirmişdir.

• Nizami Gəncəvi özünün "Şərəfnamə" əsərində ləzgi pəhləvanı Cəmənin erməni pəhləvanı Şərvənin və başqalarının üzərində qələbəsini qələmə alıb.

• Görkəmli bəstəkar Üzeyir Hacıbəyov 1932-ci ildə "Ləzgi" rəqsini bəstələmişdir. Həmin il bu rəqs ilk dəfə Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin

xalq çalğı alətləri orkestri ifa etmişdir.

• Azərbaycan maarifçisi Firudin bəy Kəçərli 1907-ci ildə ləzgi alimi və şairi Mirzə Həsən Alqadari ilə bağlı qeydlərində yazmışdı: "Ləzgilər zirək, qoçaq, zəhmətsevər, istedadlı və tərbiyəli xalqdır".

• 1935-ci ilin may ayında "Şərq qadını" jurnalında (№ 9-10) Azərbaycan ədəbiyyatşünası və tənqidçisi Cəfər Xəndanın "Ləzgi qızı" poeması dərc olunub.

• Qarabağ salnaməçisi Həsən İxfə

Əlizadənin "Şuşanın tarixi" əsərində göstərilirdi ki, "zərurət zamanı ləzgilərdən ibarət cəsur əsgərlər qarabağlıların köməyinə gəiirdilər".

• Akademik İ.Y. Kraçkovskinin verdiyi məlumata görə, ləzgi şairi Həsən (Rabadanan xva) 1684-cü ildə XIII əsrin klassiki Səadinin "Gülüstan" əsərini ləzgi dilinə tərcümə edib.

• Dahi rus yazıçısı F.M. Dostoyevski 1849-cu ildə Omsk qalasında məhəbəsdə olarkən öz gündəliyində burada tanış olduğu cavan ləzgi oğlanın

mərdliyinə heyran olub yazmışdı: "O gözəl oğlan ömrüm boyu gördüyüm yaxşı insanlardan heç biri ilə müqayisə olunmaz cömərd bir insan kimi yadımda qalıb. Mənə elə gəlir ki, bir daha Yer kürəsinin heç bir yerində ona oxşar bir Allah bəndəsinə rast gələ bilmərəm". Yazıçı ləzgilərin ürəyi təmizliyinə, yenilməzliyinə, qüruruna, paklığına heyran qaldığını bildirmişdi.

• Dağıstan alimi, tarix elmləri doktoru, professor P.M. Maqomedovun yazdığı kimi X-XII əsrlərdə ləzgi alimlərinin və şairlərinin qələmə aldığı onlarca qiymətli kitablarda Dağıstan tarixi ilə bağlı maraqlı faktlar verilib.

• Rus tarixçisi Z.V. Udaltsovun özünün "Древняя Русь-зона встречи цивилизации" əsərində yazdığı kimi, Avropa tacirləri ilk dəfə Ləzgistan XII əsrin əvvəllərində gəlmiş və bundan sonra həmin ölkə ilə Avropa arasında ticarət əlaqələri yaranmışdır.

• Ləzgi alimi, fəlsəfə elmləri doktoru Əhəd Ağayev Qafqazda müridizmin banisi sayılan Şeyx Məhəmməd Yaraqvinin həyat və fəaliyyətindən bəhs edən kitabında yazır: "Xristian erasının V əsərində, ərəblərin qəbilələr halında yaşadığı, islam dininin yaranmasına hələ 100 ildən çox vaxt qaldığı bir dövrdə ləzgilərin əcdadları milli yazıdan istifadə edirdilər".

Hazırladı: M. Məlikməmmədov

ГАФАРТАН

Ипри - 1) алцумзавай затІунин заланвал; 2) къапунин заланвал

Иришба - ципицІрин сорт

ИтІи-битІи - куьлуь-шуьлуь

Кадгьун - хьсан хьун

Кангур - патахь

Кека! - алад, вач инлай!

Керши - сун гуьлуьтар

Кецуькун - клеун

Киштанар ягьун - кефер чІугун

Кукуф - пичІи клеуь

Курут - ивидин лахта

Куфун - секинвал

Кфая - менфят

Къабалар - ичерин сорт

Къажир - къузгьун

Къармуькь - хьицикьдин са жуьре

Къвакьва - цацар алай вал

Къвак - хурлинкІ

Къекъуьнаг - ахтармишун

Къериджар - ципицІрин сорт

Къуваран - фараш

КъумуцІ - чиркинвал

Къумбак - клеви хьанвай накьвадин

кІватІ

Къурбуцай - туьнт къилихрин

инсан

Къуьркъуьмар - ципицІрин сорт

Къакъаш - чиркин кас

КъарматІар - нез тежедай шейьр

"BƏNÖVŞƏ GÖLÜ" YAŞAYACAQ

Bu barədə Milli Məclisin plenar iclasında "Azərbaycan Respublikasının 2025-ci il dövlət büdcəsi haqqında" qanun layihəsinin müzakirəsi zamanı deputat Azər Badamov danışıb.

O qeyd edib ki, Qusar şəhərinin yanındakı "Bənövşə gölü" su anbarı Qusar şəhəri və ətraf kəndlərini uzun illər içməli və təsərrüfat suyu ilə təmin edib: "Amma son illər baxımsız qalıb və qurudularaq yararsız hala gətirilib. Dünyada baş verən iqlim dəyişiklikləri şirin su mənbələrinin azalmasına gətirib çıxarır. Bu baxımdan su anbarlarının tikilməsi və bərpası çox aktual məsələdir. Bütün bunları nəzərə alaraq müvafiq qurumdan Qusar şəhərinin yanında yerləşən "Bənövşə gölü" su anbarının bərpasının diqqətdə saxlanılmasını xahiş edirəm".

КАСБУБАДИН ХЖЕТАР

ГЫКІ ХЪАЙИТІАНИ РАХАДА

Са юкьуз Касбуба вичин гьвечІи хвани галаз рекьиз экьечІна. Ам гада ламрал акьадарна вич яхдиз физвай. Рекье дьушуьш хьайибуру лугьузвай:

- Пагь им аку, гьвечІи аял ламрал акьадарна, вич яхдиз физва. И гафарин ван хьайи Касбубади халкь рахун тавурай лагьана гада авудна, вич ламрал акьахна. Рехьди физвайбуру ам акуна лагьана:

- И касдиз регьуь тахьун аку, чІехи итим яз вич ламрал акьахнава, гьвечІи гада яхдиз тухузва. Касбубади гада ламрал ахьадар хьууна. Са кьадар рехь фейидалай кьулухь дьушуьш хьайи маса инсанар виликанбурулайни

гзаф рахаз хьана:

- И кьуьзуь касдихь гьич инсаф авач. И чими юкьуз гьайвандин язух татана кьведни акьахна физва. И гафар ван хьайила ада лагьана:

- Ша чан хва, чун кьведни эвичІна яхдиз фин, ибуру чалай гьил кьачудач. Рекье дьушуьш хьайи маса инсанри:

- Лам кьувунарна чеб кьведни яхдиз физвай ибурун акьулдиз килиг, - лугьузвай. И гафарикай Касбубадихь хьел акатна:

- Инсанар гьикІ хьайитІани рахада, ша чун ламрал ахьах хьийин, - лагьана.

КЪУНШИДИН МЕСЛЯТ

Са кьуншиди Касбубадивай хабар кьуна:

- Я кьунши, зун папан чІалаз

килигдани, килигдачни, на вуч меслят кьалурзава?

- Ваь яда, итим папан чІалаз килигдани? - жаваб гана Касбубади.

- Зи папа кье нянихь ваз эвера, вичи са хьсан хуьрекни чрада лугьузва, акІ ятІа акьвазрай, герек авач.

- АкІ виже кьведач, акьуллу папан гафуниз килигна кІанда, - лагьана тади кваз Касбубади.

КІВАЧИК КАПІ КВАЧ

Касбубади гьилер-кІвачер чуьхуьдайла адан са кІвач чуьхуьдай яд бес хьанач. Аниз килигна Касбуба капІдай чІавуз са кІвачел акьвазиз хьана. - Касбуба, вун са кІвачел вучиз акьвазнава? - Вучиз лагьайтІа, зи са кІвачик капІ квач.

Baş redaktor
Sədaqət KƏRİMOVA
www.samuronline.com
sedagetkerimova@gmail.com

✓ **Катран мука кард жеда.**
✓ **Жуван вацІ жува яцІу ийида.**
✓ **Нисинилай экьечІай Ракьини чим гудач.**

Ünvan: AZ 1073 Bakı,
Mətbuat prospekti,
"Azərbaycan" nəşriyyatı,
3-cü mərtəbə, 101-ci otaq.
055-530-10-05